

ŠTAVIŠE, I OVO NAPOMINJEM

(autobiografski zapisi)

Ne vredi da negiram: Volim velike nesreće.¹ Čini mi se da je čisti blagoslov kad se desi nešto sasvim užasno. Uvek me ushićuju vanredne vesti na televiziji. Doživljam neke kratke, ali intenzivne časove sreće svaki put kada vest o stravičnoj katastrofi padne poput bombe među nas, bilo da je reč o prirodi ili ljudskom činu koji stoji iza događaja (dok i ja, kao i svi drugi, osećam krivicu kao da se to podrazumeva, nameštam ozbiljno i saosećajno lice i kažem – „Bože moj, kako je to užasno!”² Problem je samo u tome što se te katastrofe, ili u svakom slučaju one najveće, koje imaju najveći uništavajući učinak, nikad ne događaju ovde, u našoj avliji, na našem bunjištu, ili prosto i jasno: u Norveškoj. Jednako kao što su masovna razaranja umetnost koja se upražnjava jedino po uputstvima koja stižu sa nebesa. Samo izuzetno retko naš severni deo kontinenta dobija ljubak blagoslov, samo retko se desi neka poplavica, ili avionski udes ili teroristički akt, koji nas podseti da i mi severni Evropljani možemo da izginemo u većem broju. I nikada, tako barem izgleda, ruka uništenja ne dopre baš do nas samih, ili zato što se ne usuđuje da se ispruži dotle, ili zato što misli da nismo vredni naprezanja. S druge strane, razumem je dobro. Takva jedna zaledena ispostava sveta, takva svinjarija od zemlje, čemu uopšte i ilustrovati to primerima, zar ima potrebe ukazivati na njenu propast, a u kojoj zemlji se ipak ne može očekivati da se na jednom mestu okupi toliko ljudi da bi bio veći gubitak ako bi oni nastradali, ako bi njihovi ostaci bili sastrugani sa zemlje, i gde gubitak nekolicine koja je ipak morala da nastrada ipak ne može da dirne toliko mnogo duša...?

Sreća koju osećam povodom svake veličanstvene nesreće (ili isplanirane akcije) koja izbriše veći ili manji broj svetskog stanovništva sa lica zemlje, uvek je pomešana sa razočaranjem, baš dobrom porcijom razočaranja, u stvari, koju rađa izvesnost da su sve manje šanse da sebi priuštimo nove nesreće, budući da je njihov broj ograničen, kao i naša sposobnost da budemo iznenađeni, da najverovatnije nećemo skoro moći doći u takvu situaciju da nam očekivanja i vrednosti, i duhovne i materijalne, budu uništene na taj način, da skoro sigurno više nikada nećemo izgubiti toliko veliki kontingent ljudstva i toliku količinu stvari, da verovatno više nikad nećemo iskusiti tu radost da vidimo kako se svet ruši u bezbroj komadića, upravo pred našim sopstvenim očima, da sve što smo

¹ Moja neposredna reakcija na 11. septembar je bila: YES!!!

² Držim da je ta mogućnost kod nekih izrazitija nego kod drugih; ipak sam u polaznoj tački prilagodio to mišljenje, izražavajući sasvim neuvijeno pretpostavku da je radovanje nesrećama (dugi) opšta pojava, da čak ni takav dasa kao što je biskup Gunar Stolset nije operisan od toga da oseti malo probadanje u porebrici od sreće svaki put kad čuje da se dogodila neka istinska gnu-soba.

gradili, i u šta smo verovali, sve na šta se naš život oslanjao, da nestaje u jednom jedinom trenu, zahvaljujući udarcu džinovskog biča sudbine, da se dešava ono o čemu smo sanjali od kako smo se rodili, što nam je milovalo obraz poput pera svake noći pred onaj stravični trenutak kada padamo u carstvo snova.

Ali možda smo upravo zato mi Norvežani razvili takvu razumnu taktiku, s kojom smo uvek na gotovs da se suočimo sa tragičnim, u jednoj tragičkoj budnosti, ako mogu tako da kažem, tako da se u svakom trenutku možemo poistovetiti sa bilo kojom nesrećom koja se desi bilo gde na kugli zemaljskoj, preko najsuptilnije mreže poput svile tankih niti da se povežemo i nađemo vezu između nas i friško unesrećenih, ma koliko nas rastojanje delilo, u geografskom i genealoškom, ili čisto (ne)prijateljskom smislu? Tako je to, čim se neki avion sruši, mi se osećamo kao smo zamalo mi leteli u njemu pa opandrčili... Ili čim neki brod potone, niko ne može poreći kako prija srodniku ili prijatelju kad pomisli da je hteo i on da se ukrca sa njim ili njom, ali eto, u poslednjm času je nešto iskrslilo, ili se predomislio, zamalo pa da se i on utopi! More, i gore je moglo da bude... Ili, čim se neko obesni, malo nas toga sprečava da se okoristimo time što ćemo postati (ili bolje rečeno što smo /samo zahvaljujući našoj ničim proveravanoj tvrdnji/ bili) jedan od pokojnikovih najbliskijih i najpoverljivijih prijatelja, i da smo najverovatnije mi bili ti koji smo sa njim razgovarali poslednji, ili barem samo nekoliko dana pre toga, *a tada nije bilo ničeg što bi ukazivalo*, itd... U celini uzev, to da smo videli nešto, čuli nešto, ili da smo razgovarali sa nekim ko je čuo nešto, služi nam da bismo na taj način dobili pristup u posvećeno bratstvo dirnutih, ili gotovo dirnutih. Ne, nema toga ko bi odbio ponudu da i on odzrači svoju turu zlatnom aurom koja okružuje „bliskog“, „ostavljenog“, „prepuštenog“... I nije li možda upravo taj momenat kada nesreća pogodi onaj, u kojem prestaju da važe granice do koje se ljudi poznaju, tako da se krug poznanika „ožalošćenog“ širi do onog zaboravljenog Božijeg pojma *bližnjega*? Drugim rečima, nekome smrkne, a nekom osvane...

Na primer, čudo je da sam ja i dan-danas sahranjen ispod ruševina Svetskog Trgovačkog Centra. Istina je! Kao 15-godišnjak, naime, boravio sam u SAD mesec dana, i štaviše imao sam toliko vremena da sam stigao i da se zaljubim, i to tako snažno i očajnički da bez nje nisam mogao, pa sam odlučio da presečem sve niti sa Norveškom i da se zauvek nastanim u Sijetlu, Takomi, Spokejnu ili nekom od drugih živopisnih mesta koje sam posetio tokom te četiri nedelje mog boravka tamo, što je izbor koji me je izvesno vodio sasvim dugačijim kolosekom nego onim kojim sam pošao, na primer moglo se pomisliti da sam mogao da postanem advokat, što ne bi bila nezamisliva karijera za dosadnog Norvežanina koji je od sebe napravio Amerikanca u uzrastu od 15 godina, i što bi uostalom bio izbor koji bi se i ostvario, jer su mi rekli da je advokatura bila ono što je otac više od svega želeo svom sinu, tada kada niko od nas nije znao šta je koji put nosio (mirisalo je na propast, kao što se i pokazalo, ako sam ga kasnije dobro razumeo, što je shvatanje koje je od tada sigurno morao da ublaži, u svakom slučaju kada se događalo da je sin mogao da na videlo iznese neki opipljivi dokaz da, kad se sve sabere, ipak od sina nije dobio sve najgore, ili, ako ništa drugo, daleko od najgorih očekivanja, za koja je, kako se u početku činilo, imao osnova). Dalje, bio je to štaviše izbor koji je, kako bi vreme proticalo, izvesno mogao da me odvede na pozicije unutar jedne od mnogih

renomiranih firmi koje imaju kancelarije u STC-u, u Njujorku, nešto što bi u tom slučaju učinilo najizvesnijom mogućom stvari to, da bih se i ja toga dana, 11. septembra 2001, u devet i petnaest ujutro mogao nalaziti u svojoj kancelariji na 70. spratu severne kule, sa pogledom na Menhetn, punom parom radeći na prvom predmetu tog dana. Tako blizu sam dakle tome bio! Ma, zavrti mi se u glavi kad samo pomislim!

Čini mi se uostalom da u najosnovnije ljudske osobine spada to da je čovek u potpunosti svestan svega što može da pođe loše i istovremeno da se trudi svim silama koje su mu na raspolaganju da učini sve kako bi stvari doista i pošle naopako. Bog će ga znati koliko toga što preduzimamo, kad se sagleda поближе, teško da može biti posmatrano drugačije nego otvoreni poziv nesrećama, kao da nesreća okleva da pokuca na naša vrata pa je još treba i izazivati. Kao da je jedini način na koji možemo sebi predstaviti taj doživotni i ogromni nemir i užas to da se u jednakim razmacima suočimo sa takvom pozicijom da se plašimo toliko snažno, da nam se iz bilo kojeg razloga tlo otvara pod nogama; mi znamo – pre ili kasnije, neko zlo će morati da se dogodi. Mi iskušavamo sudbinu i najdublje uživamo u njenim najteže zamislivim i najstrašnijim posledicama. I to kao da je neka vrsta veličanstvene potvrde naših najstrašnijih predviđanja, sa kojima se tako konačno mirimo, bilo da kažemo „samo mirno“ ili „ode sve u propast“. Ono što nas vodi jeste užasna izvesnost da ćemo morati da izdržimo ono što se ima desiti, *samo ne baš to*, neka bude što biti mora, ali, avaj, *samo ne to*. Izvesnost da ćemo uspeti da preživimo bilo koju krizu, osim *te jedne jedine*.

Jedan lekar opšte prakse kojeg poznajem mi je jednom ispričao istinitu anegdodu o pacijentu koji ga je godinama obilazio i kome je dolazio u kućne posete, ne zato što je *mislio* da sa njim nešto nije u redu, već upravo u *nadi* da će mu nešto pronaći. Neprestano je zakazivao nove rutinske kontrole, i što su pregledi kojima ga je moj poznanik podvrgavao bili detaljniji i skuplji, to se pacijent češće vraćao po neku novu proveru, po neku novu pretragu, gotovo preklinjući, na kraju već i na kolenima, pitajući nije li moguće da je on (lekar) prevideo nešto prilikom neke od poslednjih poseta. Moj prijatelj nije imao ama baš nikakvog izlaza iz te situacije, ni sa svojim uveravanjima da je čovek zdrav kao dren, niti sa objašnjenjima o čovekovom nesporno dobrom opštem zdravstvenom stanju; saopštavati mu da je zdrav imalo je efekat mahanja crvenom maramom, tako je govorio. I tako su se njih dvojica „družila“ više godina, sve do onog dana kada je moj prijatelj lekar našao prve simptome zloćudne izrasline, nedugo zatim dijagnozu su potvrdile i druge, za to stručne, specijalističke instance, posle čega je on (pacijent) odjednom prestao da ga posećuje, i umro – srećan, mislim da imamo pravo da pretpostavimo – pola godine kasnije. (Ovo je, kao što možda treba napomenuti, samo ekstremni primer.)

Da, pitanje je ne živi li jedan mali prorok kraja sveta u svima nama. I da li mi duboko u sebi – ili baš naprotiv, spolja, dok osećamo žmarce a dlake nam se kostreše – uživamo bez ostatka u tom stalnom podsećanju što nas obara s nogu, podsećanju na ono što leži u osnovi našeg doba, na kratkotrajnost i krhkost...? Nismo li svi u našoj po prirodi skrivenoj strani potajni pakosnici koji od okoline lukavo i pametno maskiraju da *likuju* i *slave* svaki put kad se na kugli zemaljskoj pokaže neki znak opšte propasti...? Da li nas od glave do pete prožima radost kojoj nema imena pri samom pogle-

du na mesta saobraćajnih udesa koja se još puše, na asfalt u izmaglici veličanstvenih isparenja oko zapaljenih automobila, na srušene mostove, benzinske pumpe i kuće koje je odnela vodena stihija, trospratne kuće od kojih se posle poplave vidi samo odžak, polomljene ulične svetiljke, srušene betonske zidove, šume koje gore u besnim požarima, zapaljene autobuse, prevrnutе vozove, restorane raznete eksplozivom, poslovne i trgovačke komplekse u centru grada pretvorene u kubističke verzije posle terorističkog napada...?

Takva radost – nazovimo je „radost 11. septembra“ je, mislim, tesno povezana sa našom svesti o smrti, koja je za neke i užas, zebnja. Jednom ćemo svi mi, kad tad – takva nam je sudbina – biti izloženi znanju da nam se propast bliži, bez obzira na mesto gde se budemo nalazili i bez obzira koje je doba dana. A mi želimo da vidimo ono čega se najviše plašimo. Otuda nam je i naše strpljenje, u malo široj perspektivi, pri pomisli na naše šanse da nestanemo, može se reći, najbolji melem za naše rane koji se može naći. Istovremeno, sami sebi moramo priznati sasvim čudesno umeće da budemo prilično ogorčeni, da ne kažemo naskroz očajni, da se cvileći pripijemo uz svaku situ, pa i najbeznačajniju nezgodu, kao da je ona jedno sudbonosno upozorenje o skoro predstojećem događaju od odlučujućeg značaja (tačno onako kako uvek očekujete da će nekog da ucmekaju usred dobrog filma). To neću da krijem: događa se da stojim pored prozora i gledam dole na ulicu i čekam da se dogodi nešto nepredviđeno i drastično, da, zašto ne reći tako kako jeste: da se desi *čarobno*. Mislim: Stojim li samo dovoljno dugo, nešto će se dogoditi, nešto što će sve poremetiti.

I to možda govori sve o mom beznadežnom stavu prema životu...? Ali mislim da sam uvek, nažalost, bio takav, to jest pogođen neizbrisivom zavisnošću od krajnosti, ove ili one, i stoga uvek u stanju začuđenog iščekivanja da se desi nešto senzacionalno, ovo ili ono. *Predivno, veličanstveno, savršeno, grandiozno* – tako treba da bude, bez obzira da li to veličanstveno dolazi kao poraz ili kao trijumf (još jedna osobenost u mojoj porodici: *ili si srećan ili si i nesrećan!*). I ako čovek posisa takav stav još sa majčinim mlekom, da, onda je obdaren sasvim neuobičajenom sklonošću prema razočaranjima u životu. Jer najtragičnije u takvom pristupu životu je naravno ta činjenica da se istina gotovo uvek nalazi na sredokraći. Da život, kako dotičnog pesimiste tako i životi drugih, ne brodi režući talase kroz bistru vodu krajnosti, već se naprotiv vrti ukrug na najodvratniji način u većitoj močvari sredokraće, koja izaziva mučninu. Jednako je rastojanje između genija kao i između savršeno netalentovanih, recimo to tako. Zato su sanjari uvek prvi koji podležu, a prosečni gotovo uvek prođu bez i najmanje ogrebotine, jer šta može biti prirodnije u jednoj mediokritetskoj kulturi nego da se prosečni smatraju veličanstvenim, a veliki da se proglase mediokritetima? Grandiozno propada. Prosečno traje..

Sećam se jednom kada sam čvrsto odlučio da sebi oduzmem život³, i kada sam, ne znam iz kojeg razloga, upravo te večeri kada sam odlučio da izvedem svoje fatalno preduzeće, pozvao jednog prijatelja – s kojim sam od tada, nažalost, izgubio svaki kontakt –

³ I ja sam, kao i većina ljudi, bezbroj puta odlučivao da sebi oduzmem život. Ali ovo jedan od dva slučaja kada sam to ozbiljno mislio.

na večeru. I to je uistinu bio jedan obrok za koji bi se moglo reći da je sve drugo nego običan. Jer kako su sati prolazili, sve više me je preplavljivala radost dok smo sedeli i pili i jeli, ne, preplavljivala, to nije tačan izraz... to je bilo više ushićenje, jedna skoro ekstatična radost od koje sam drhtao, pri samoj pomisli na ono što sam uskoro trebalo da obavim. I to je bila čudna scena: on je razglabao nadugo i naširoko o uobičajenim temama, običnim tugama i brigama; a ja bez misli o nečemu drugom osim o samoubistvu (oružje se nalazilo u najdonjoj fioci u kuhinji, *on je mogao da ga dohvati, mogao je samo da ispruži ruku!*). Da, bio sam tako ushićen da gotovo nisam mogao da jedem, a uz to sam uspevao da pratim ono što je govorio tek sa krajnjim naporom. La Rouchefocauld kaže u jednoj od svojih maksima da su sunce i smrt dve stvari u koje ne možemo kako treba da pogledamo, ali te večeri, te večeri sam upravo to bio učinio, *gledao sam smrti u oči*, gledao sam svoga prijatelja, pravio sam se da ga gledam u oči, pravio sam se da slušam šta govori, dok sam u stvarnosti sedeo tamo, zaslepljen, i zurio pravo u veliko sunce smrti..

Oko ponoći ispratio sam ga do mesne železničke stanice, gde smo ostali da stojimo čitav sat čekajući voz, koji je kasnio. Tajno sam proučavao moga prijatelja. Postajao je primetno nervozan, moglo sa jasno opaziti, i to je bilo prilično razumljivo, jer se mesto gde je tada stanovao nalazilo dobrih pola sata puta van centra i to je bio poslednji polazak voza iz grada: on, uzvrteo i kao na iglama, u jednakim razmacima se podizao na prste da bi nazreo željeno svetlo u tunelu; ja, u sebi drhteći od radosti pri pomisli na ono što uskoro predstoji, skoro u toj meri da sam sebi mogao osujetiti nameru tako što bih se odao. Ali konačno čusmo željeni pisak, video sam da su se rame na mog prijatelja opustila od olakšanja, i trenutak kasnije voz je ušao u stanicu obasjan svetlima. Rukovali smo se i impulsivno sam ga zagrlio: a to je bilo prijateljstvo u kojem ne izgleda prirodno da grlimo jedan drugoga, skoro da bih mogao reći bez obzira na stanje u kojem bismo se mogli naći; ali mislim da je to bila svečana situacija – svečanost za koju sam samo ja znao! i koju sam po svaku cenu morao da sakrijem! – a šta me je navelo da to uradim, nisam siguran, valjda sam osećao da moram da obeležim rastanak na još jedan dodatni način: uprkos svemu se ne dešava svaki dan da čovek ima nameru da napusti sve. Da, bilo je kao da se ja, rastajući se sa G.-jem, rastajem i sa životom.

Nikada neću zaboraviti prestravljeni pogled koji mi je uputio dok se ukrcavao. Ali ni tu radost koju sam osećao u sebi, ni to likovanje u šta se pretvorilo moje osećanje nadmoći, ne pre svega nad njim, već nad celim običnim svetom, i njim kao predstavnikom tog sveta. Jer u tom času mi se činilo neshvatljivo trivijalno sve to čime se on bavio, sve pred čime se nalazio... Seo je u voz na taj način, seo je tamo i sve uzimao sa ozbiljnošću, promišljao se, propitivao, pun briga za sutrašnjicu... U tom svečanom času za mene nije bilo beznačajnije stvari od pravljenja planova, makar samo za naredna dva sata... Nazreo sam nagoveštaj njegovog lica kada je voz pošao iz stanice. I pomislio sam: evo on putuje i ne naslućuje ništa od onoga što se događa u svetu, pojma nema da je upravo bio na nečijoj poslednjoj večeri, da je gostoljubivost koja mu je te večeri iskazana, da je bila upućena poslednjem čoveku koji me je video živog... I kada sam pošao duž loše osvetljenog šljunkovitog puta u svoju bednu sobu, gde je u stvari stanovao i

Oskar Broten*, što ja uporno govorim: *naravno* da je nekad živeo tu, moja gazdarica mi je to ispričala čim sam se uselio, a još sa više odlučnosti je to tvrdila kada je saznala od čega živim, ili bolje rečeno: šta sam radio u *pokušaju* da zaradim za život, život koji mi je posle godinu i po dana boravka u toj jadnoj rupi oduzeo svaku želju da ga se dalje držim... Da, na putu za moju jazbinu koja priliči vukovima gde je nedelo trebalo da se desi, bezgranično me je radovala misao na parališuće iznenađenje s kojim će moj prijatelj sutradan – ili dva dana kasnije, možda? – primiti vest o mojoj smrti. Jer pre ili kasnije i on će neizbežno doći na taj zagrljaj koji ga je tako iznenadio. I da će pomisliti da nije tako žurio da se izmigolji... Eto tako, postepeno, sigurno će početi sebi da prebacuje što nije razumeo stravično značenje koje je ležalo u potpuno preteranom gestu rastanka s moje strane?

Kada sam, iz razloga u koje ovde ne želim bliže da ulazim, ipak odustao od namerevanog nauma – i to uprkos tome što sam bio čvrsto odlučio da sprovedem svoj plan, a i bio sam odavno već završio sa razmatranjima za i protiv! – doživeo sam sledeći susret sa mojim poludobrim prijateljem kao čudovišno bolan, da, bio sam doslovce posramljen kada smo nabasali jedan na drugoga na ulici nekoliko nedelja kasnije, u toj meri sam bio postuđen da sam jedva uspeo nešto da kažem. Osećao sam se kao da sam ga obmanuo, prevario, dao mu lažne nade, da sam ga pripremio na nešto veliko, spektakularno, nešto sasvim neuobičajeno, a koje se dakle ipak pokazalo nulom kad se sve sabralo, samo još jedno tužno veče u tužnom životu mladog čoveka, veče do vrha puno samosažaljenja, veče kao i mnoga pre toga. I te boli, te posramljenosti koja me je pekla tada na uglu ulice Karla Johana i Univerzitetske ulice, *on je bio nesvestan*, jednako srećno nesvestan kao što je bio nesvestan moje nesuđene radosti trijumfa, moje megalomanije koja je zahtevala sva zvona, skoro neljudske nadmoći koju sam osećao one večeri kada je došao do mene i i večerao u mojoj sobi, a ja štaviše čvrsto verovao da imam samo još nekoliko sati života.

(S norveškog preveo **Predrag Crnković**)

* Oskar Braaten (1881-1939), pisac, reditelj i upravnik pozorišta. Pisao je romane i komade o radnicima sa istočnog oboda Osla... Imao snažan osećaj za uživanje u život siromašnih, i „buđenje njihovog unutrašnjeg života”. (prim. prev.)